

DOI: <https://doi.org/10.36550/978-617-8245-81-8-5>

НАГОРНА Олена

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри педагогіки спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький
ORCID: 0000-0002-8045-1260
E-mail: o.v.nahorna@cuspu.edu.ua

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ
ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ВОЄННИЙ ЧАС
НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ**

В умовах воєнного часу важливого значення набувають питання створення комфортного освітнього середовища та організації освітнього процесу. У сфері педагогічної освіти окреслилися сучасні виклики, на які має дієво реагувати освітянська і наукова спільнота. З-поміж найбільш виразних проблем, що потребують системного вирішення є забезпечення якості підготовки майбутніх педагогів. Тому головним чинником забезпечення якості професійної підготовки під час воєнного стану є створення оптимальних умов організації освітнього процесу.

Безумовно, дистанційна й змішана форми навчання, використання технологій дистанційного навчання потребують від педагогічних працівників високого рівня фахової компетентності. Майбутні фахівці повинні володіти не лише навичками опрацювання інформації, роботи з прикладними програмами, обробки відеоінформації, а мають вміти працювати з платформами й сервісами для організації дистанційного навчання (Google Classroom, Zoom та ін.).

Особливо це стосується й фахівця, який працює з дітьми з ООП. Він повинен мати високий рівень професійної діяльності, контролювати себе в стресових ситуаціях, швидко й упевнено реагувати на зміну обставин і приймати рішення. Йому необхідно

мати в своєму арсеналі вміння, що дозволяють контролювати негативні емоції, навички релаксації, уміння володіти собою, здатність адаптуватися у важких, несподіваних ситуаціях. Самовладання педагога, його врівноваженість, емоційна стійкість дозволяють попередити конфліктні ситуації. Усе це матиме особливе значення для правильної організації освітнього процесу [1, 120].

Процес формування інклюзивної культури не можна розглядати як звичайну систему спеціально організованої роботи з формування певних знань, умінь і навичок. Успішність його реалізації передусім залежить від індивідуальних особливостей студентів (інтелектуального, емоційного та особистісного розвитку); системи цінностей, що склалася під впливом довкілля та інших чинників.

Виникає потреба в забезпеченні таких умов та засобів утілення ідей інклюзії, які сприятимуть розширенню досвіду майбутніх фахівців ІНЗ з метою створення соціуму культури інклюзії.

Із такої позиції, інклюзивна культура майбутніх фахівців означеного профілю є гарантом дієвості технологій, з одного боку, а з іншого – забезпечує постійне професійне вдосконалення, оптимізуючи всі наміри й здібності для співтворчості з метою створення соціуму культури інклюзії спочатку на рівні закладу освіти, згодом – на рівні ширшого соціуму (до якого неодмінно залучаються усі учасники освітнього процесу закладу), поступово сприяючи створенню українського інклюзивного суспільства [2, 235].

Формування інклюзивної культури відбувається в процесі навчальної діяльності, тому слід використовувати всі види навчальної діяльності: лекції, семінарські/практичні заняття, елементи тренінгу, впровадження в навчальний процес спеціальних програм, які сприяють формуванню етичного, естетичного та пізнавального компонентів, й передбачатиме

формування мотивації навчання, соціальної активності та спрямованості на дитину з ООП, соціального сприйняття, взаємодії з всіма учасниками інклюзивного навчання [5, 73].

Завдання мають бути спрямовані на формування мотивації роботи з дітьми з ООП, соціальної мотивації навчання; розвиток емпатичних здібностей; установку прийняття дітей з ООП; формування толерантного ставлення до дітей з ООП та їхніх батьків, розвиток професійно значущих якостей, необхідних для втілення ідей інклюзії; формування уявлень про систему інклюзивного навчання та завдань, методів та засобів супроводу [4, 65].

Тому доцільно впроваджувати в освітній процес розвиток необхідних компонентів майбутніх фахівців, а саме проводити вивчення змісту компонентів.

Розвиток етичного компонента майбутніх фахівців, який передбачає здатність діяти відповідно до законів добра й справедливості в умовах інклюзії. Естетичний компонент можна визначити за допомогою методики «Мотивація учіння студентів педагогічного закладу вищої освіти» М. Овчиннікової, С. Пакуліної, Методика «Ціннісних орієнтацій М. Рокича», «Тест-опитувальник для вимірювання мотивації афіліації» А. Мехрабіана (модифікований М.Ш. Магомед-Еміне).

Її основна мета полягає у виявленні:

- 1) сенсу та мотиву професійної діяльності;
- 2) прийняття цінності інклюзивного навчання;
- 3) ціннісних орієнтацій студентів, потреба в прийнятті.

Для розвитку етичного компонента в майбутніх фахівців інклюзивних навчальних закладів можна використовувати методику «Інтолерантність-толерантність» Л. Почебут, «Багатофакторний особистісний опитувальник Кеттелла (16 PF)», «Тест-методику діагностики рівнів емпатичних здібностей» В. Бойко, які дозволять з'ясувати:

- 1) толерантне ставлення до людей, зокрема до дітей з ООП;

- 2) відкритість: готовність до співпраці, уважність до людей;
- 3) рівень розвитку емпатії.

Розвиток пізнавального компонента в майбутніх фахівців інклюзивних навчальних закладів полягають в здатності індивідуального осмислення засвоєних знань, набутих умінь і навичок для втілення ідей інклюзії. Можна використовувати дві методики: тести опитування «Готовність фахівців до роботи в інклюзивному середовищі», методику «Анкета для з'ясування стану інформаційної мобільності майбутніх фахівців ІНЗ», за допомогою яких можна з'ясувати:

- 1) сукупність теоретичних, методичних знань у галузі інклюзії;

- 2) сукупність аналітико-прогностичних, проєкційних, корекційно-педагогічних умінь і навичок для реалізації інклюзії.

Методики дозволяють розвинути ставлення майбутніх фахівців інклюзивних навчальних закладів до своєї спеціальності, до майбутньої професійної діяльності, до професійного завдання, яке суттєво визначає успішність діяльності. Ці ставлення виявляються в мотивах діяльності, під якими ми розуміємо психологічні причини, які визначають цілеспрямовані дії людини. Умовами для цього є властивості особистості (працелюбство, сумління, акуратність, комунікабельність тощо), які виражають систему мотивів, що, зі свого боку, впливають на професійну підготовку майбутніх фахівців та володіння певними технологіями реалізації процесу інклюзії [6, 25].

За допомогою методики «Ціннісних орієнтацій М. Рокича» можна визначили розвиток комунікації в процесі професійної діяльності, компетентність фахівця в гнучкому та конструктивному діалозі, взаєморозуміння й взаємодію між фахівцями в їх спільній діяльності.

Ціннісні орієнтації – це система установок, які регулюють поведінку людини в суспільстві. Вони «програмують» діяльність людини на тривалий час і визначають траєкторію поведінки

особистості. Система ціннісних орієнтацій визначає змістову сторону спрямованості особистості й складає основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе, основу світогляду й мотивацію життєвої активності, основу життєвої концепції і «філософії життя». Методика розроблена Мілтоном Рокичем як тест особистості, спрямований на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини. М. Рокич у своїх дослідженнях відзначав достатню універсальність і гнучкість методики, яка передбачає ранжування переліку термінальних та інструментальних цінностей:

а) термінальні – переконання особистості в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути;

б) інструментальні – переконання, що певний образ дій або якість особистості є більш ефективними в будь-якій ситуації.

Таке ранжування відповідає традиційному поділу на цінності - мету та цінності - засоби. Під час проведення тестів необхідно звертати увагу на їх групування на певні змістові блоки. Так, наприклад, у складі термінальних цінностей необхідно виокремлювати «конкретні» й «абстрактні» цінності, цінності професійної самореалізації особистого життя тощо. Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні й конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження й цінності прийняття інших тощо.

«Тест-опитувальник для вимірювання мотивації афіліації» А. Мехрабіана (модифікована М. Ш. Магомед-Еміне) дозволяє виявити мотивацію афіліації, тобто прагнення до людей (потребу в прийнятті) майбутніх фахівців інклюзивних навчальних закладів, а саме прийнятті цінностей інклюзивного навчання.

Афіліація – це потреба людини у встановленні, збереженні й зміцненні доброзичливих стосунків із людьми. Індивід, що володіє такою потребою, постійно прагне до людей і відчуває

задоволення від емоційно-позитивного спілкування з ними, у людських стосунках бачить один із основних сенсів життя.

Модифікація тест – опитувальника мотивації афіліації (ТМА) А. Мехрабіана проведена М. Ш. Магомед – Еміновим. ТМА призначений для діагностики двох узагальнених стійких мотивів особистості, передбачених структурою мотивації афіліації, – прагнення до прийняття (ПП) і страху відчуження (СВ). Методика застосовується для виявлення інтенсивності зазначених мотивів у студентів (чоловіків та жінок). Тест є опитувальником, що складається з двох шкал – мотиву ПП і мотиву СВ.

У тесті міститься низка тверджень стосовно певних особливостей характеру, а також думок і почуттів щодо деяких життєвих ситуацій.

Методика «Інтолерантність-толерантність» Л. Почебут дозволяє визначити толерантне ставлення до людей, особливо до дітей із проблемами в розвитку.

Методика розроблена Л. Г. Почебут відповідно до процедури, запропонованої Лайкертом, і призначена для дослідження рівня толерантності особистості. У цьому разі толерантність розуміється як такий емоційний стан індивіда, за якого особистісні якості або поведінка іншої людини йому не подобаються, емоційно неприйнятні. Однак індивід виявляє терпіння й повагу до думки іншого, зберігає стійкість до неприйнятного або манипулятивного впливу. Методика складається з 16 тверджень, половина з яких виявляє толерантне ставлення, а друга половина – інтолерантне.

«Багатофакторний особистісний опитувальник Кеттелла (16 PF)» дозволяє визначити особистісні характеристики, що дозволяють здійснювати психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами.

«Тест–методика діагностики рівнів емпатичних здібностей» В. Бойко дозволяє визначити рівень розвитку емпатії майбутніх

фахівців ІНЗ, тобто здатності особистості співчувати проблемам інших людей.

У структурі емпатії В. В. Бойко виокремлює кілька каналів.

1. Раціональний канал емпатії характеризує спрямованість уваги, сприйняття й мислення емпата на сутність будь-якої іншої людини: її стан, проблеми, поведінку. Це спонтанний інтерес до іншого, що є емоційним й інтуїтивним віддзеркаленням партнера.

2. Емоційний канал емпатії фіксує здатність емпата «входити» в емоційний резонанс із оточуючими – співчувати, бути співучасником.

3. Інтуїтивний канал емпатії свідчить про здатність бачити й передбачати поведінку партнерів, діяти в умовах дефіциту вихідної інформації про них, спираючися на досвід, що зберігається в підсвідомості.

4. Установки, що сприяють емпатії й полегшують дію всіх емпатичних каналів.

5. Проникна здатність в емпатії розцінюється як важлива комунікативна властивість людини, що дозволяє створювати атмосферу відкритості, довірливості, душевності.

6. Ідентифікація – ще одна неодмінна умова успішної емпатії. Це уміння зрозуміти іншого через співчуття, поставити себе на місце партнера.

Тест – опитування «Готовність фахівців до роботи в інклюзивному середовищі» дозволяє виокремити основні критерії готовності фахівця до професійної діяльності:

- бути готовим до взаємодії з іншими фахівцями;
- знати документацію фахівців (психологів, дефектологів, логопедів та ін.);
- складати спільно з іншими фахівцями програму індивідуального розвитку дитини;
- володіти спеціальними методиками, що дозволяють проводити корекційно-розвивальну роботу;
- розробляти та відслідковувати динаміку розвитку дитини;

- уміти спільно з психологом та іншими спеціалістами здійснювати психолого-педагогічний супровід освітніх програм;
- володіти елементарними прийомами психодіагностики особистісних характеристик і вікових особливостей учнів;
- здійснювати спільно з психологом моніторинг особистісних характеристик дитини;
- уміти спільно з психологом та іншими спеціалістами складати психолого-педагогічну характеристику особистості учня;
- уміти розробляти й реалізовувати індивідуальні програми розвитку з урахуванням особистісних і вікових особливостей учнів.

Методика «Анкета для з'ясування стану інформаційної мобільності майбутніх фахівців ІНЗ», яка дозволяє визначити глибину й системність професійних знань із циклу дисциплін професійно-практичної підготовки, уміння планувати навчальний процес. Запропонована методика визначення стану інклюзивної культури має форму анкети, яка містить шість блоків запитань, що визначали рівень психолого-педагогічної й технологічної підготовки, їх відповідність власним очікуванням (потребам), ступінь розуміння сутнісних ознак термінологічного апарату («інклюзивна культура», «педагогічна технологія»), найголовніші аспекти формування інклюзивної культури, навички володіння новітніми технологіями, діагностичними й навчальними методами тощо. Кожне запитання анкети передбачає три варіанти відповідей, причому правильними можуть бути декілька варіантів в одному запитанні.

«Готовність фахівців до роботи в інклюзивному середовищі»

1. Яке ваше ставлення до інклюзивного навчання?

А. Позитивне.

Б. Негативне.

2. У якій школі краще було б навчатися дітям з особливими

освітніми потребами?

А. У спеціальній школі.

Б. У загальноосвітній школі.

В. Удома.

3. Чи готові Ви навчати дитину з особливими освітніми потребами?

А. Так.

Б. Ні.

4. Як ви думаєте, чи вплине спільне проведення дозвілля дітей різних категорій на покращення морального виховання особистості?

А. Так.

Б. Ні.

5. Навчання дітей з особливими потребами разом з їх однолітками позитивно вплине на їхній розвиток?

А. Так.

Б. Ні.

Тест

1. Інклюзія – це:

а) процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі, і насамперед, що мають труднощі в психофізичному розвитку;

б) процес зменшення ступеня участі всіх громадян у соціумі;

в) свій варіант відповіді.

2. Метою інклюзивної освіти є:

а) збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі, і насамперед, що мають труднощі в психофізичному розвитку;

б) розбудова інклюзивного суспільства, що дозволяє кожному, незалежно від віку й статі, етнічної належності, здібностей, наявності або відсутності особливостей у

розвитку, брати участь у житті суспільства й робити свій внесок у його розвиток;

в) свій варіант відповіді.

3. У межах якої декларації вперше інклюзивну освіту визначено як реформаційні освітні зміни на підтримку особливостей й відмінностей кожного?

А) у межах декларації прав людини;

б) свій варіант відповіді;

в) у межах Саламанської декларації.

4. Основним принципом інклюзивного навчання відповідно до Саламанської декларації є:

а) усі діти мають навчатися разом, коли це можливо, незважаючи на жодні труднощі чи відмінності між ними;

б) діти з особливими потребами повинні навчатися в спеціально відведених для них закладах ;

в) свій варіант відповіді.

5. Нормативно-правовим документом, який засвідчує розпочату в Україні модернізацію освітньої галузі в напрямі інклюзивної освіти шляхом стандартизації на основі мультидисциплінарного підходу є проєкт?

А) свій варіант відповіді ;

б) «Про реабілітацію інвалідів в Україні»;

в) Стандарт соціальних послуг.

6. Допомога школам спеціалістів ІРЦ полягає у:

а) переведенні дитини з особливими потребами з одного закладу до іншого, з нижчого освітнього рівня на вищий; у складанні індивідуальних планів навчання, у проведенні корекційної роботи;

б) інформуванні щодо надання освітніх, медичних та соціальних послуг дітям з особливостями розвитку в системі

спеціальної та загальної освіти;

в) свій варіант відповіді.

7. Інклюзивна освіта – це:

а) свій варіант відповіді;

б) форма навчання, рекомендована тим дітям, які за рівнем психофізичного розвитку відповідають віковій нормі й психологічно готові до спільного навчання зі здоровими однолітками;

в) це гнучка, індивідуалізована система навчання з психолого-педагогічною підтримкою дітей і молоді з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи, яка знаходиться поблизу місця проживання.

8. Одним із важливих напрямів підготовки осіб з обмеженими можливостями до самостійного життя є:

а) інклюзія;

б) інтеграція;

в) свій варіант відповіді.

9. Інтегроване навчання – це:

а) це навчання й виховання дітей із відхиленнями розвитку в установах загальної системи освіти разом із дітьми, які розвиваються нормально;

б) багатоаспектна проблема, яка відбиває синтез соціальних, правових, економічних, психологічних, педагогічних проблем;

в) свій варіант відповіді.

10. Корекційно-розвивальні заняття проводяться:

а) учителями – дефектологами, практичними психологами;

б) учителями – логопедами;

в) свій варіант відповіді.

11. Згідно з критеріями Міністерства освіти і науки виокремлюють такі категорії дітей:

а) із порушеннями слуху; із порушеннями зору; із порушеннями інтелекту; із мовленнєвими порушеннями; із порушеннями опорно-рухового апарату; зі складною структурою порушень; з емоційно-вольовими порушеннями та дітей з аутизмом;

б) із порушеннями інтелекту; із мовленнєвими порушеннями; із порушеннями опорно-рухового апарату; зі складною структурою порушень; з емоційно-вольовими порушеннями та дітей з аутизмом;

в) свій варіант відповіді.

12. Психологічний супровід дітей з особливими потребами передбачає:

а) створення соціально-психологічних умов для розвитку особистості учнів та їхнього успішного навчання;

б) психологічну діагностику дітей, надання психологічної підтримки педагогам, психологічну підтримку батьків;

в) свій варіант відповіді.

13. Відповідно до мети і завдань освітньої галузі у структурі Державного стандарту визначено основні змістові лінії:

а) корекційно-розвивальна, мовно-теоретична, інтеграційна;

б) свій варіант відповіді;

в) комунікативна, мовно-теоретична, лінгвокраїнознавча, діяльнісна, корекційно-розвивальна.

Аналіз результатів описаних методик дає змогу з'ясувати толерантне ставлення до людей, особливо до дітей із проблемами в розвитку, особистісні характеристики, що дозволяють здійснювати психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, рівень розвитку емпатії, визначити рівень

технологічної підготовки (технології сервісної підтримки та технології «тьюторської» підтримки) майбутніх фахівців інклюзивних навчальних закладів.

Отже, майбутні фахівці інклюзивних навчальних закладів мають оцінювати значущі якості людини та взаємсприймати один одного, прагнути до прийняття іншого, прагнути до прийняття цінностей інклюзивного навчання, визначати рівень технологічної підготовки (технології педагогічного менеджменту та технології співпраці).

Список використаних джерел:

1. Дегтяренко Т. Стратегія удосконалення підготовки фахівців до управління процесом корекційно-реабілітаційної допомоги : монографія. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. 158 с.

2. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : підручник. 3-тє вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 304 с.

3. Колупаєва А., Данілавічюте Е., Литовченко С. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2012. 192 с.

4. Малишевська І. Використання інноваційних педагогічних технологій в умовах інклюзивної освіти. Теоретико-методологічні засади розвитку спеціальної та інклюзивної освіти : монографія / І. І. Демченко та ін. Умань : ВІЗАВІ, 2018. Т. 1. С. 114–137.

5. Малишевська І. Організація командної професійної діяльності психолого-педагогічних фахівців в умовах інклюзивного освітнього середовища : навч.-метод. посіб. Умань : Візаві, 2017. 130 с.

6. Малишевська І. Педагогічні технології інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Умань : Візаві, 2016. 112 с.